

Danero Iglesias, J. (2013) *Integrarea minorităților în discursul politic din Republica Moldova = Integration of minorities in the public discourse from Republic of Moldova*. Polis: Revista de Științe Politice, 2 . pp. 18-40. ISSN 1221-9762

Copyright © 2013 The Author

<http://eprints.gla.ac.uk/98397/>

Deposited on: 17 October 2014

MINORITĂȚI

Integrarea minorităților în discursul politic din Republica Moldova (Integration of Minorities in the Public Discourse from Republic of Moldova)

Julien Danero IGLESIAS

Abstract. *According to the last 2004 census, minorities in the Republic of Moldova - Ukrainians, Russians, Gagauz, Bulgarians and Romanians - make up some 24.2% of the population along the Moldovan majority. These minorities live today in a state that can be considered a "nationalizing" state, following the concept proposed by Rogers Brubaker, a state where the authorities are trying to build a nation-state following the classic model of the nineteenth century. In this state, however, several trends can be observed and there is not a fixed definition of what the Moldovan nation is. Generally speaking, Moldovanists insist on a separate nation and people while Romanianists insist on the unity of Moldovans and Romanians. The article examines this civic nation at the discursive level. Following a methodology inspired by the Vienna School of Critical Discourse Analysis, speeches by President Vladimir Voronin while he was in power between 2001 and 2009 are analyzed. As his discourse can be seen as belonging to the Moldovanist inclusive tendency, the aim is primarily to determine which role is played by minorities in these speeches. The speeches are then compared with the speeches by interim President of the Republic of Moldova in 2009-2010, Mihai Ghimpu, representing the opposite Romanianist trend. Continuing the analysis proposed by authors such as Vladimir Solonari and Stefan Ihrig, the article demonstrates that in Moldova, despite the fact that the country is sometimes presented as a model of a civic nation, members of minority groups are considered tolerated "foreigners" and that the Moldovan society in the studied period seemed to be developing, at least discursively, without taking minorities into account.*

Keywords: *nationalism, discourse, Moldova, minorities, civic, ethnic.*

Introducere

Conform recensământului din 2004, în Republica Moldova trăiesc,

pe lângă moldoveni – majoritari, ucraineni, ruși, găgăuzi, bulgari și români – minorități care alcătuiesc 24,2% din populație. Aceste mino-

rități trăiesc astăzi într-un stat care poate fi considerat „naționalizant”, după conceptul lui Rogers Brubaker, un stat în care autoritățile încearcă să edifice un stat-națiune după modelul clasic al secolului al XIX-lea¹. După destrămarea Uniunii Sovietice, autoritățile noului stat independent au reluat viziunea sovietică asupra națiunii, denumită „Moldovenism”, și au pus în practică o politică națională în care se insistă asupra unei națiuni și unui popor moldovenești distincte. „Moldovenismul” a fost creat inițial de autoritățile sovietice în anii 1920, când Basarabia făcea parte din România Mare, iar în Transnistria² a fost înființată o republică autonomă socialistă care folosea o logică de eliberare națională pentru a destabiliza frontierele statelor considerate „burgeze”³. Partidul Comuniștilor din Republica Moldova (PCRM) și Vladimir Voronin, liderul partidului și președintele republicii între 2001 și 2009, au revigorat acest moldovenism și au dat dovadă, după părerea lui Luke March, de „o strategie consistentă” cu care partidul urmărea să devină un *Moldovan nation builder*, punând accentul pe depășirea diviziunilor etnice și apărarea statalității și integrității teritoriale.⁴ Așadar, partidul comuniștilor și președintele republicii au pus în practică un proces de standardizare a națiunii moldovenești și de diferențiere de națiunea românească. Această strategie a implicat, de exemplu, promovarea „limbii moldovenești” ca o limbă separată⁵, in-

vestiția în predarea istoriei „moldovenești”⁶ și dezvoltarea unei politici culturale „moldovenești”⁷. Faptul că românii au fost considerați o minoritate în recensământul din 2004 subliniază în mod evident acest caracter naționalizant al statului. Națiunea moldovenească este prezentată, deci, ca națiune aparte, diferită de cea românească, românii fiind o minoritate în statul moldovenesc.

În acest stat naționalizant există însă mai multe concepții despre națiune. Pe lângă moldovenism, românismul este o altă concepție schematică a națiunii, concepție pe care o privilegiază partidele ce se opun comuniștilor, ca de exemplu Partidul Liberal și unul dintre liderii lui, Mihai Ghimpu, președintele interimar al Republicii în perioada 2009-2010. Ei insistă asupra existenței unui singur popor românesc din care și moldovenii fac parte. În timp ce PCRM-ul și președintele Voronin promovează ideea unei națiuni moldovenești, pe care o prezintă ca fiind civică, bazată pe voința și consensul tuturor cetățenilor din Republica Moldova, românii propun un model etnic de națiune, care nu lasă loc pentru minorități⁸. Totuși, existența unei națiuni pur civice și a unei națiuni pur etnice a fost larg discutată în literatura despre naționalism și mulți autori au evidențiat faptul că orice națiune, și de altfel orice naționalism, este impregnat de elemente civice și etnice⁹. Astfel, dihotomia între un moldovenism civic și un românism etnic trebuie verificată

empiric. Articolul de față își propune să verifice existența acestei dihotomii, dar are și un obiectiv mai larg, de a determina care este locul și rolul minorităților în discursurile moldoveniste și românestice. Așadar, considerând în acest articol că discursurile pronunțate de liderii politici din Moldova fac parte dintr-un „discurs” care traversează societatea moldovenească¹⁰, scopul final este de a determina care este locul și rolul minorităților în societatea moldovenească de astăzi.

După introducerea cadrului teoretic și metodologic, vom aborda mai întâi contextul integrării minorităților în Republica Moldova, analizând ce fel de măsuri naționalizante au fost luate de autoritățile comuniste în perioada în care au fost la putere. Plecând de aici, vom aborda analiza de discurs propriu-zisă: vom începe cu construcția lui „Noi” în discursurile președintelui Vladimir Voronin. Vom continua cu o analiza asupra relației dintre „Noi” și „Celălalt”. În final, vom realiza o comparație cu discursurile președintelui interimar Mihai Ghimpu.

Despre includere și excludere în discurs

În ceea ce poate apărea ca o „junglă” a teoriilor și tipologiilor naționalismului în literatura actuală de specialitate în domeniul științelor sociale¹¹, naționalismul este înțeles aici ca parte a unei logici inerente de includere și de excludere. În conformitate cu analizele lui Spencer și

Wollman¹², se consideră că în inima naționalismului ca proiect politic, indiferent de forma pe care o ia, se regăsește o logică de excludere. Așadar, toate formele de naționalism au un lucru în comun, problema „celuilalt” în raport cu care toate definițiile națiunii sunt construite. Toate formele de naționalism sunt simultan inclusive și exclusive¹³. Așadar, ceea ce distinge națiunile „nu este atât de mult indiferența față de limbă, cultură sau de identitatea națională, cât este conținutul, domeniul de aplicare și caracterul [mai mult sau mai puțin] inclusiv al acestei culturi naționale și modul de integrare în cadrul acestuia.”¹⁴ Procesul de includere și de excludere trece prin construirea discursivă a unui „Noi” și a unui „Celălalt”, iar perspectiva adoptată a fost mai întâi formulată de Calhoun¹⁵ și Ozkirimli¹⁶ pentru care discursul naționalismului poate fi văzut ca un cadru final de explicație și legitimare a lumii moderne.

Cu scopul de a identifica acest proces de includere și de excludere a minorităților în cazul Republicii Moldova din anii 2000, am luat în considerare discursurile președinților Vladimir Voronin și Mihai Ghimpu. Aceste discursuri au fost studiate folosind o metodă influențată de autorii Analizei Critice de Discurs¹⁷. Această metodă permite demascarea strategiilor de includere sau de excludere a unor categorii de persoane dintr-un discurs. Analiza critică scoate în evidență influențele reciproce, interacțiunile care există

între fenomene și interconectarea acestora¹⁸. Pornind de la exemplul analizei critice a construcției discursive a națiunii austriece realizată de Ruth Wodak și alții¹⁹, în analiza pe care am făcut-o discursurilor moldovenești ne-am concentrat pe construcția discursivă a două concepte : „Noi” și „Celălalt”. Am încercat să determinăm, deci, cum acest «Noi» se proiectează în trecut, în prezent și în viitor, și, în același timp, să punem în relație aceste definiții cu locul minorităților, așa cum este el conturat în discursurile politice. Discursurile studiate sunt discursurile susținute de președintele Republicii Moldova, Vladimir Voronin, în perioada 2001-2009, perioadă în care el și Partidul Comuniștilor din Republica Moldova s-au aflat la putere. Am selectat 44 de discursuri și le-am clasificat în funcție de ocaziile cu care au fost pronunțate. Am luat în considerare toate evenimentele considerate importante pentru „națiunea” moldovenească și discursurile comemorative pronunțate cu aceste prilejuri, de exemplu de Ziua Independenței (27 August), de Ziua Victoriei (9 Mai), sau de Ziua națională a Vinului (Octombrie). Aceste discursuri au fost comparate cu discursurile pronunțate de președintele interimar al Republicii Moldova Mihai Ghimpu, în perioada 2009-2010. Prin această analiză, comparând locul și rolul minorităților în discursurile moldoveniste și româ-niste, putem să evidențiem situația

lor în societatea moldovenească de astăzi.

Minorități într-un stat naționalizant

Dincolo de nivelul discursurilor, obiectul central al acestui articol, se poate constata că, de-a lungul timpului în care a fost la putere, PCRM-ul a folosit majoritatea sa parlamentară disciplinată pentru a controla toate instituțiile importante ale statului, inclusiv sistemul judiciar, electoral și mass-media. Între timp, printr-o reformă administrativ-teritorială, partidul și-a extins controlul asupra administrației locale.²⁰ Din cauza acestui control, Levitsky și Way văd regimul politic al Republicii Moldova din anii 2000 ca un «autoritarism competitiv»²¹, care s-a creat după anii 1990 și în perioada în care pluralismul a apărut pe ruinele Uniunii sovietice „par défaut”²². Dacă luăm în considerare definiția „statului naționalizant” a lui Rogers Brubaker, se poate spune că Republica Moldova urmează acest model din 1991 și 1994, când o nouă Constituție a fost votată, dar mai ales între 2001 și 2009, perioada în care PCRM-ul a fost la putere. Comuniștii au construit și pus în valoare permanent o națiune „moldovenească” concepută ca o „sau națiune centrală” („core-nation”), unde cetățenia și naționalitatea sunt separate²³. Într-adevăr, după analizele lui Ihrig²⁴, reiese că rușii, ucrainenii, găgăuzii, bulgarii, etc. sunt cetățeni din Republica

Moldova, dar nu se consideră că fac parte din națiunea moldovenească, sau pur și simplu că sunt moldoveni.

Cu toate acestea, statul naționalizant între 2001 și 2009 arată un model mai complicat decât atât. „Moldovenismul” și „Românismul” sunt două ideal-tipuri care dirijează viața politică a statului și care afectează întreaga societate. Însă, măsurile politice luate nu sunt unanime și efectele lor sunt departe de a fi clare. În acest sens, guvernul Republicii Moldova a promovat între 2001 și 2009 un set de măsuri politice care pot fi considerate „naționalizante”. Aceste măsuri au fost implementate în special în două domenii principale de acțiune: promovarea limbii moldovenești ca „limba de stat” și promovarea unei istorii „moldovenești”.

În primul rând, comuniștii au pus accentul pe o limbă moldovenească diferită de cea română, după cum se scrie în Concepția Politicii naționale,²⁵ text adoptat de Guvernul Republicii în 2003: „Concepția pornește de la adevărul statornicit istoricește și confirmat de tezaurul literar comun: poporul moldovenesc și poporul român folosesc o formă literară comună ce „are la bază izvorul viu al graiului popular din Moldova” – realitate ce imprimă limbii naționale moldovenești un pronunțat specific deosebit, un anumit farmec bine cunoscut și apreciat. Avînd originea comună, dispunînd de un fond lexical de bază comun, limba națională moldovenească și limba națională română își

păstrează fiecare lingvonimul/glo-tonimul său ca însemn identificator al fiecărei națiuni: moldovenească și română”. Cu toate acestea, limba promovată de către autoritățile comuniste a urmărit o politică destul de ambiguă. Această „limba de stat” este diferită de cea română și permite diferențierea Republicii Moldova de România, dar, în același timp, limba rusă și-a păstrat „statutul de limba de comunicare inter-etnică”, care, în practică, îi permite să mențină o poziție destul de puternică în societatea moldovenească²⁶ după cum se regăsește în Concepția Politicii Naționale: „Limba moldovenească, avînd statutul de limbă de stat, se folosește în toate sferele vieții politice, economice, sociale și culturale. Una din prioritățile politicii naționale a Republicii Moldova este asigurarea însușirii limbii moldovenești. Limba rusă care, în conformitate cu legislația în vigoare, are statutul de limbă de comunicare interetnică se aplică și ea în diverse domenii ale vieții statului și societății. Pentru Moldova este caracteristic bilingvismul moldo-rus. În actualele condiții, este necesar să se creeze posibilități reale pentru ca bilingvismul ruso-moldovenesc să devină realitate.”

În al doilea rând, procesul de naționalizare a implicat evidențierea unei istorii specifice care a fost scrisă în cărți și manuale și care este celebrată în sărbători definite și prin monumente selectate. Această istorie „moldovenească” pune accentul pe legăturile dintre Moldova și

Rusia și se construiește într-o opoziție permanentă cu România²⁷. Așadar, perioada în care Basarabia a fost parte componentă a Uniunii Sovietice este văzută ca fiind o epocă de aur²⁸ în care Moldova era „la zenit”²⁹. După cum arată Vladimir Solonari³⁰ sau Stefan Ihrig³¹, aceste două narațiuni opuse ale istoriei sunt de fapt comparabile: narațiunea românească, în primul rând, este obsedată de poporul-națiune care luptă în mod constant pentru independență și reunificare sub un stat puternic și centralizat. În această narațiune, evenimentele tulburătoare ale istoriei sunt ignorate (ca de exemplu tratamentul evreilor români în timpul celui de al doilea război mondial) și minoritățile sunt absente de la evoluțiile statului moldovenesc, ideea fiind că românii vor lupta mereu pentru independența lor și că dominația străină nu poate fi un factor de progres. Minoritățile sunt percepute ca ultimele care au ajuns pe teritoriul Republicii Moldova, ca și coloniști impuși de alte națiuni și imperii. Românii sunt descriși drept „indigeni”, și grupurile minoritare ca „străine”. În schimb, narațiunea moldovenistă pare la prima vedere mai cuprinzătoare, preferând termenul de „minorități” pentru istoria dinainte de 1918 și de „minorități naționale” pentru istoria după 1918. Cu toate acestea, în această narațiune numai „moldovenii” sunt luați în considerare și minoritățile sunt prezentate ca străini „tolerați”, atunci când proprietarii adevărați ai statului sunt

„moldoveni”. Astfel, împotriva interpretărilor din partea istoricilor „româniști”, autoritățile comuniste și-au ales „o istorie”, chiar dacă aceasta nu poate fi învățată din cauza lipsei de bani sau din cauza lipsei de control a ceea ce este predat de profesorii de istorie³².

Aceste două exemple arată că măsurile naționalizante sunt ambigue: promovează națiunea moldovenească, iar minoritățile sunt percepute ca străine, în același timp minoritățile rusofone beneficiază, de exemplu, de statutul puternic al limbii ruse. Pentru a explica această ezitare a măsurilor naționalizante luate de guvernul comunist, putem să ne referim la concluziile lui Iulian Frunțașu³³ și ale lui Vladimir Solonari³⁴ care arată, printre altele, că politica moldovenistă este puternic legată de Rusia și chiar conduce la construirea, de către autorități a unei noi provincii rusești sau, cel puțin, la o dependență a Moldovei față de Rusia. Această ambiguitate poate fi înțeleasă în primul rând făcând referire la electoratul partidului comunistilor: pe de o parte, din punct de vedere geografic, electoratul partidului este localizat în principal în mediul rural român-moldovenesc, în care limbă care se vorbește este denumită și trăită ca „moldovenească”. Pe de altă parte, din perspectivă sociologică, electoratul partidului este, în principal, compus din minoritățile etnice din țară, pentru care rusa este limba de comunicare³⁶. În al doilea rând, interesele geopolitice și financiare

externe și interne trebuie luate în considerare, chiar dacă sunt obscure, deși este cunoscut faptul că fiul lui Vladimir Voronin este unul dintre cei mai influenți oameni de afaceri din țară³⁷. Pe această bază, opoziția dintre cele două tendințe, moldovenistă și românistă, a marcat un aspect din viața politică a țării. În termenii lui Rogers Brubaker, naționalismul a reprezentat un aspect, „difuz” și „omniprezent” și mai ales „distinctiv” în viața politică. Problema identității a fost cea mai vizibilă în arena publică și în debaterile publice în care Moldoveniștii și Româniștii s-au opus asupra denumirii limbii, asupra modificărilor manualelor de istorie, asupra edificării monumentelor țării sau asupra stabilirii sărbătorilor naționale, cum ar fi Ziua Victoriei. Cu toate acestea, dincolo de această omniprezență a problemei naționale, se constată în primul rând că Moldovenismul și Româanismul rămân o chestiune de „politică”, în termenii lui Breuilly³⁸. Într-adevăr, pentru Luke March, Moldovenismul este mai degrabă o tactică electorală³⁹. Potrivit autorului, această analiză este chiar mai evidentă din momentul în care partidul comuniștilor a pledat pentru o apropiere între Uniunea Europeană și Republica Moldova. Orientarea europeană a lui Vladimir Voronin și a partidului său, în urma refuzului de a semna Memorandumul Kozak în noiembrie 2003⁴⁰, a fost dezvoltată în timpul campaniei electorale din 2005, campanie care s-a desfășurat

după Revoluția Portocalie din Ucraina. Această orientare pro-europeană, a unui partid care a susținut în 2001 intrarea Republicii Moldova în Uniunea Rusia-Belarus, arată cum un discurs pro-european a permis partidului să reziste valului portocaliu și cum a permis păstrarea puterii. După episodul Memorandumului Kozak, partidul comuniștilor a reușit să atragă voturile celor care l-au văzut ca un partid anti-rusesc și care l-au considerat ca garantul principal al orientării europene a Republicii Moldova. Totuși, această abordare europeană a costat câteva voturi din rândul minorităților, ca și în Găgăuzia. Cu toate acestea, în ciuda acestei orientări europene, problema identității rămâne, în cuvintele lui Nicolas Trifon, „une valeur refuge”⁴¹. Moldovenismul comuniștilor a fost înțeles de cetățeni ca garanția stabilității și reconcilierii etnice într-o republică profund zguduită de un război civil la începutul anilor 1990⁴². PCRM-ul a fost singurul partid capabil să articuleze un front coerent față de o opoziție divizată, subminată de ambițiile liderilor săi și incapabilă să ofere un scenariu ușor de înțeles pentru cetățeni. PCRM-ul a putut să se sprijine, de asemenea, pe un dispozitiv de reactivare a structurilor organizatorice moștenite din perioada comunistă, pe eficiența rețelelor de patronaj la nivel înalt a partidului și pe ocuparea posturilor strategice în cadrul statului.

Integrarea minorităților în discursurile lui Vladimir Voronin

Dacă luăm în considerare toate discursurile pronunțate de Vladimir Voronin în perioada 2001-2009, constatăm că el prezintă o construcție coerentă asupra minorităților din țară. Această construcție se regăsește în majoritatea discursurilor pronunțate și va fi prezentată în continuare. Totuși, vom vedea că în cazul discursurilor pronunțate cu ocazia comemorării celui de-al doilea război mondial, apare o construcție destul de diferită. În primul rând, ne vom concentra asupra prezenței minorităților în relația dintre trecut, prezent și viitor și asupra integrării minorităților într-un „Noi” sau printre „Ceilalți” în majoritatea discursurilor; în al doilea rând, ne vom opri asupra construcției din discursurile pronunțate cu ocazia comemorării celui de-al doilea război mondial.

Trecutul, prezentul și viitorul

Când ne uităm la relația dintre trecut, prezent și viitor în discursurile lui Vladimir Voronin, constatăm că cel mai important loc îl ocupă construcția trecutului. Prezentul este prezentat ca un *locus terribilis* care va fi depășit într-un viitor luminos adus numai de comuniști. Referințele la trecut sunt cele care ne permit să evidențiem cine este „Noi”-ul moldovenesc:

«Și chiar dacă atunci, cu 15 ani în urmă, noi nu eram nici pe departe

*unanimi în părerile noastre cu privire la aceea ce înseamnă independență, ce înseamnă suveranitate, ce înseamnă libertăți cetățenești, este important faptul că noi, în cele din urmă, am reușit să ajungem la unanimitate de păreri în această privință. Am realizat această unanimitate în procesul înaintării noastre pline de pericole de tot felul spre un scop mareț și nobil – edificarea Moldovei ca țară, ca economie, ca societate. Astăzi putem declara cu toată fermitatea că pe această cale noi am reușit să repurtăm o victorie! Poporul nostru a demonstrat că merită să fie un popor cu propria statalitate, că 27 august 1991 n-a fost un capriciu întâmplător al istoriei, ci o provocare ce s-a impus cu putere de lege de a proceda la îndeplinirea unei noi misiuni cetățenești. »*⁴²

Așadar, în discursul președintelui, viitorul aduce împlinirea națiunii civice moldovenești, însă locul minorităților în edificarea acestui stat care va fi victorios este ambiguu.

Trecutul este constituit din două perioade majore : trecutul „istoric” și trecutul „recent”. Trecutul „istoric”, prima perioadă, este glorios, de aceea este prezentat epic, ca în exemplul următor :

« (...) astăzi trebuie să ne amintim începuturile îndepărtate și legendare ale statalității moldovenești, trebuie să cinstim memoria marilor înaintași - Bogdan I, Ștefan cel Mare și Dimitrie Cantemir. Prin strădania și voința lor, denumirea de Moldova și statul moldovenesc au învins rezistența secolelor, reve-

nindu-ne ca moștenire nouă - cetățeni ai unui stat suveran și independent, care trăim în epoca computerelor și tehnologiilor informaționale. »⁴³

Totodată, trecutul este construit ca o serie de „provocări”, la care statul moldovenesc a rezistat întotdeauna:

« Noul stat Moldova apărea pe harta Europei medievale acum 650 de ani. Această țară își schimba configurația, frontierele, uneori dispărea din câmpul vizual, dar de fiecare dată revenea. Și de fiecare dată sub același nume! »⁴⁴

Așadar, trecutul este dominat de mari figuri istorice, iar Republica Moldova actuală este prezentată într-o manieră obișnuită de construcție a trecutului, într-o relație de directă continuitate cu acest trecut. Interesant este că acest trecut și aceste figuri istorice nu sunt descrise clar. Ceea ce este important pentru președinte este evidențierea unei continuități de tip simbolic cu puterea actuală, nu să discute evenimentele ori acțiunile la care au participat înaintașii. Dar, care este rolul minorităților în toată această narațiune? Putem observa că trecutul este „moldovenesc”, dominat de înaintașii care au apărut și au pus bazele unui stat „moldovenesc”, și că minoritățile nu joacă nici un rol, nici nu sunt amintite.

De asemenea, dacă trecutul moldovenesc este prezentat ca fiind numai „ortodox”, Moldova fiind considerată de președinte o „cetate isto-

rică a ortodoxiei”, locul minorității evreiești este greu de găsit.

Spre deosebire de trecutul istoric, trecutul „recent”, adică perioada dintre căderea Uniunii Sovietice și anul 2001 când PCRM-ul a venit la putere, este descris ca o perioadă tragică:

« (...) ultimii zece ani au decurs sub semnul înstrăinării și distrugerii. Zece ani de rătăcire, de politică a confruntării interetnice și a umilirii sociale. Zece ani de nimicire planificată a viitorului. Abia apărut, statul moldovenesc pe dată s-a și divizat în două tabere, amplasate pe cele două maluri ale Nistrului. A urmat degradarea internă a statului și a economiei. Sub lozinca principiilor democrației și libertății, principii sacre pentru fiecare om, se consolida tot mai mult practica dictaturii funcționarului de stat, a birocrăției, trădarea intereselor naționale în numele unor scopuri de moment. Deghizată în mantia afirmațiilor despre modernizarea economiei, își făcea mendrele banala jefuire a patrimoniului național al țării în forma împărțirii lui între clanuri diferite. »⁴⁴

Independența Republicii Moldova este considerată deci o „provocare” în plus pe lista provocărilor din trecutul istoric, una chiar foarte „greă”. „Haosul” care a urmat căderii Uniunii Sovietice este considerat ca o „realizare” a elitelor de la sfârșitul anilor 80 și de la începutul anilor 90:

« Atunci, în anul 1991, mulți erau împotriva celor ce se aflau în această piață și cereau indepen-

dență. Ei nu protestau împotriva ideii de independență ca atare, ci mai degrabă împotriva sensului pe care îl dădeau acestei idei politicienii de odinioară. Exclusivism național, romântism economic agresiv, dezbinare între ai noștri și străini – iată ce propuneau poporului liderii așa-numitei eliberări naționale, când vorbeau despre independență.»⁴⁵

În opoziție cu aceste elite care au adus „dezbinarea etnică” în țară, Vladimir Voronin se consideră a fi într-o poziție legitimă, de restaurator al istoriei după ani de zile de haos. Remarcăm absența a două perioade istorice importante pentru Republica Moldova: perioada interbelică în care țara a fost parte a României Mari și perioada sovietică. Perioada României Mari nu este deloc abordată, nici măcar menționată, iar referirea la perioada sovietică este doar subînțeleasă:

Căderea Uniunii sovietice a fost un «seism care a distrus spațiul economic și cultural unic, a dat naștere unui val de conflicte interetnice locale și de confruntări sociale»⁴⁶, dar, chiar dacă a fost «pentru unii ziua unui început festiv al înaintării optimiste spre viitor, iar pentru mulți alții o zi a prăbușirii speranțelor, o zi a dezamăgirilor.»⁴⁷

Trebuie remarcat că aceste aprecieri nu conferă perioadei în cauză nicio legitimitate particulară, dar arată că aceasta este percepută ca o perioadă de stabilitate în care speranța era posibilă.

Faptul că președintele nu abordează aceste două perioade înseamnă, în opinia noastră, că acesta intenționează să își păstreze rolul celui care a înfăptuit unificarea națiunii moldovenești. Într-adevăr, președintele are grijă să evite perioadele controversate, cu interpretări multiple și opuse, și care pot duce la o diviziune a societății. Referirile la un trecut „istoric”, doar „moldovenesc”, absența României Mari din discursurile lui Voronin și aprecierea pozitivă a perioadei sovietice arată că locul cetățenilor care s-au declarat români în Republica Moldova este destul de neconfortabil. Dacă, deci, „Noi” sunt moldovenii, „Ceilalți” par să fie „românii”, chiar dacă românii sunt considerați o minoritate națională în unele documente oficiale.

Noi și Ceilalți

După ce am observat cum este construit trecutul lui „Noi”, urmărim acum cine sunt cei ce fac parte din această categorie. Președintele republicii are la prima vedere o anumită abordare asupra națiunii, iar această națiune este prezentată ca o „casă comună”, după modelul sovietic:

« Oricâte tentative de a semăna discordie între numeroasele popoare ale Moldovei, oricâte încercări de a diviza țara pe criterii naționale și de a contrapune naționalitățile conlocuitoare națiunii titulare a moldovenilor s-au întreprins, toate au suferit eșec. Din contra, anume noi am demonstrat că multinaționalitatea este o calitate de care trebuie

să ne mîndrim, această calitate făcînd mai puternică orice țară. »⁴⁷

Ideea este clar prezentată în discursul președintelui: unitatea reprezintă un atu pentru Moldova și permite crearea unui singur „popor multinațional”. Iar pentru a dezvolta acest popor multinațional, partidul a făcut și face în continuare toate eforturile necesare:

« Noi am adoptat o lege cu privire la dubla cetățenie, noi am adoptat Concepția privind politica națională, care a consfințit diversitatea culturală, etnică și lingvistică a Moldovei în calitate de principală moștenire a noastră. Noi vom consolida și vom dezvolta bilingvismul real al țării noastre, bilingvismul general urmînd să devină o normă educațională și culturală recunoscută de toți. Noi trebuie să facem totul pentru ca necesitatea de a cunoaște aprofundat limbile moldovenească, rusă, ucraineană, găgăuză, bulgară, alte limbi să se asocieze cu descătușarea personalității, cu o mai mare competitivitate a ei, dar nu cu o reprimare sau o nouă deznăționalizare. »⁴⁸

Totuși, discursul devine ambiguu când președintele promovează unitatea poporului și recunoaște în același timp că moldovenii, ucrainenii, rușii etc. sunt o realitate, că aceste naționalități există și sunt popoare diferite:

« Permiteți-mi să adresez felicitări întregului popor al țării noastre cu prilejul jubileului de 10 ani al U.T.A. Gagauz-Yeri, să felicit poporul Găgăuziei cu ocazia pri-

mului deceniu al dezvoltării sale în cadrul Moldovei unite! »⁴⁹

Faptul că se vorbește despre „întregul nostru popor” și despre un popor moldovenesc multinațional care ar trebui să includă și minoritatea găgăuză poate părea paradoxal. În mod cert, expresiile folosite de Vladimir Voronin cu referire la astfel de chestiuni sunt ambigue: „Poporul Moldovei”, „poporul nostru”, „poporul Republicii Moldova”, „întregul nostru popor”, etc. Aceste expresii sunt folosite pentru a evidenția unitatea cetățenilor din Moldova, pentru a evidenția această națiune civică, ca în exemplul următor:

« În primul rînd, aceasta a fost bunăvoința poporului simplu al țării noastre: a moldovenilor, a găgăuzilor, a rușilor, a bulgarilor, a ucrainenilor, a tuturor celor cărora întotdeauna le-a fost străin orice naționalism; pentru care înțelegerea reciprocă, deschiderea și solidaritatea au fost și au rămas o axiomă firească în existența lor de zi cu zi și rostul vieții lor. »⁵⁰

Dar caracterul ambiguu al discursului ne atrage atenția din nou:

« Noi am reușit să unim poporul, care acum este gata să-și asume răspunderea istorică pentru viitorul său. »⁵¹

Sau :

« noi trebuie să demonstrăm întregului nostru popor că edificăm cu adevărat un stat al democrației reale, dezvoltate, în care nu există loc pentru duble standarde, în care

niciodată nu vor prinde rădăcină mărăcinii autoritarismului, izolaționismului și disprețului față de drepturile omului și ale minorităților naționale.»⁵²

În aceste extrase, referirile la caracterul etnic al națiunii sunt evidente:

«Pentru noi, locuitorii Moldovei, acest exemplu are o importanță excepțională. Alfabetul chirilic este primul alfabet al poporului moldovenesc. Cultura cărții, slujba bisericească, documentația laică și corespondența - toate acestea erau solicitate și s-au dezvoltat timp de mai multe secole în Moldova în limba slavă, pe baza alfabetului chirilic, iar mai târziu în limba moldovenească, dar tot cu alfabetul chirilic. Noi ne mândrim cu faptul că ștafeta spirituală a lui Kiril și Metodie privind unirea popoarelor și a culturilor este transpusă atât de puternic, atât de pregnant în Patria noastră, în Moldova. Trebuie menționat că poporul nostru românesc nu a rămas dator față de tezaurul comun al spiritualității slave.»⁵³

De altfel, dacă analizăm definițiile date lui „noi”, vedem că acestea se raportează la „Patria noastră, Moldova” sau la „poporul nostru românesc”. În acest popor românesc, locul Găgăuzilor, Bulgarilor, Rușilor sau Ucrainenilor este, încă o dată, greu de găsit.

Încă o dată remarcăm că, în timp ce „Noi” este adesea amintit în aceste discursuri, „Celălalt” lipsește. Deși se vorbește despre armonie civică, „Celălalt”, sau „Străinul” cum apare în exemplul următor, nu este niciodată clar definit.

«Noi învățăm să le depășim, noi învățăm să ne unim eforturile, noi învățăm să fim un popor, dar nu pur și simplu o oarecare populație abstractă, fără de istorie și fără de perspective. Noi conștientizăm faptul că statul nu înseamnă numai ambiții simbolice, nu înseamnă o verticală a puterii birocratice, care împarte societatea în „ai noștri” și „străini”. Statul este, înainte de toate, un instrument pentru realizarea intereselor pe termen lung, consolidate, ale întregii societăți, în care nu există „străini”. Și noi stăm ferm pe aceste poziții. Astăzi, sub drapelul Moldovei suverane, noi îi adunăm pe toți cei care sînt gata să slujească cauza renașterii Patriei lor.»⁵⁴

Această absența a lui „Celălalt”, devine semnificativă atunci când o comparăm cu construcția trecutului. Republica Moldova este construită ca o națiune civică, dar trecutul ei este doar „moldovenesc” și problemele specifice minorităților nu sunt abordate, nici clar definite în discursurile președintelui.

Al Doilea Război Mondial

Totuși, absența lui „Celălalt” nu este o caracteristică a tuturor discursurilor studiate. Dacă în general Vladimir Voronin are grijă să evite menționarea perioadelor istorice care ar putea să polarizeze societatea, discursurile ponunțate pentru comemorarea celui de-al doilea război mondial propun o construcție mult mai amplă, lucru ce poate fi explicat de publicul prezent la

aceste comemorări, un public de veterani din Armata Roșie.

În aceste discursuri, „Noi”-ul moldovenesc este legat de perioada comunistă sovietică, elogiata în termeni mai mult sau mai puțin expliciți. De data aceasta, „Celălalt” ne apare conturat mult mai clar:

«Din partea mea personal și în numele întregului nostru popor, vă felicit călduros cu ocazia aniversării a 64-a a eliberării Moldovei de sub ocupația fascistă! Vă urez multă sănătate și bunăstare! Vă mulțumim pentru pace!»⁵⁵

«dacă afirmăm că pământul eliberat de sub fasciști a fost stropit cu sângele ostașilor sovietici, cu referire la capul de pod Șerpeni aceasta frază nu are nicidecum un sens figurat.»⁵⁶

În aceste exemple, ocupantul este „fascistul”. Dar acest ocupant mai poate fi și „germano-fascist”:

«În aceste zile poporul moldovenesc multinațional sărbătorește solemn în toate orașele și satele una din cele mai luminoase date din istoria sa – aniversarea a 60-a a eliberării de sub ocupația germano-fascistă.»⁵⁷

Dar poate fi și „germano-român”:

«Peste trei luni și jumătate, tot aici, la Memorialul Gloriei Ostășești, vom marca solemn o altă dată, deosebit de memorabilă pentru noi toți – ziua eliberării Moldovei de sub ocupația germano-română. Iar încă peste un an, împlinirea a 60 de ani de la Marea Victorie. Sînt sigur că aceste manifestări vor deveni cu

adevărat ale întregului popor, cimentînd relațiile dintre oamenii de toate naționalitățile.»⁵⁸

Așadar, reiese din discursurile președintelui pentru comemorarea celui de-al doilea război mondial că „toate naționalitățile” sărbătoresc această „Mare Victorie” pentru „Apărarea Patriei”, pentru care soldatul „nostru” „sovietic” a luptat și a învins „ocupantul fascist” ori „germano-român”.

Această construcție poate fi abordată și *a contrario*, când președintele revine la o perioadă în care, în opinia lui, „adevărul istoric” a fost uitat:

«Istoria nu uită asemenea fapte de eroism. Dar, cu părere de rău, în istorie se întîlnesc și perioade în care se produc eclipse în masă ale conștiințelor. Dumneavoastră, cei răniți și mutilați de războiul trecut, înțelegeți lucrul acesta mult mai bine decît oricine dintre noi. Să ne amintim de evenimentele ultimului deceniu. Cine dintre Dumneavoastră n-a suferit în acest răstimp traume care, la vîrsta voastră, s-au dovedit a fi mult mai groaznice decît rănile și contuziile din anii războiului! Numai cum n-ați fost numiți! Și ocupanți”, și “venetici”, și “mankurți”. Faptele voastre de arme erau prezentate ca niște acțiuni săvîrșite de nevoie, de teama execuțiilor staliniste. Cu mai puțin de 20 de ani în urmă, nimeni nici că și-ar fi imaginat că așa ceva s-ar putea întîmpla. Dar, cu părere de rău, s-a întîmplat!»⁵⁹

Dacă „eclipsa în masă” constă într-o ocupație sovietică a terito-

riului, adevărul în opinia lui Vladimir Voronin este că ocupația a fost „fascistă” și „românească”. Dacă urmărim acest raționament în toate discursurile pronunțate de Vladimir Voronin cu ocazia celui de-al doilea război mondial, asociația dintre dușmanul „germano-fascist” și soldatul „sovietic” este frapantă:

« Astăzi, pe 9 Mai, ne-am adunat iarăși împreună. Este greu de crezut, dar au trecut deja 63 de ani de la Marea Victorie. Timpul, necruțător, îi smulge dintre noi pe ultimii eroi și pe ultimii martori oculari ai aceluia groaznic război. Dar, uitați-Vă, priviți în jurul Dumneavoastră. Rîndurile noastre, ale celor pentru care războiul din 1939-1945 nu e pur și simplu o confruntare militară globală, ci, în primul rînd, cea mai dramatică luptă din istoria omenirii dintre bine și rău, dintre lumină și întuneric, dintre umanism și mizantropie nu se răresc.

De la depărtarea celor peste șase decenii, această Victorie a libertății asupra sclaviei devine tot mai importantă, tot mai valoroasă. Ea este percepută de noi nu doar ca un eveniment istoric epocal, ci și ca principala premisă a întregii noastre vieți actuale, a vieții noastre de azi, ca un nou început al ștafetei onestității și încrederii în om, în cele mai bune calități ale lui. »⁵⁹

În discursurile pentru comemorarea celui de-al doilea război mondial, președintele prezintă o națiune moldovenească care s-a format după obținerea victoriei sovietice împotriva românilor, de fapt împotriva

unei părți semnificative a „poporului moldovenesc multinațional”. Această opțiune anti-românească și Moldovenismul pot fi înțelese în contextul încercărilor de menținere a legitimității într-un stat care ar putea cândva deveni o simplă provincie a României.

Integrarea minorităților în discursurile lui Mihai Ghimpu

În discursurile președintelui interimar, construcția trecutului se prezintă diferit față de cea din discursurile lui Vladimir Voronin.

În primul rând, apare un singur trecut – numai cel „recent”. Căderea comunismului este prezentată ca „o pagină glorioasă” a istoriei și este explicată ca o „mișcare de eliberare națională”. Implicit, experiența perioadei sovietice este zugrăvită ca fiind traumatizantă, iar 1991 – un moment important care a marcat eliberarea de sub jugul sovietic. Amintind acest moment, Mihai Ghimpu se legitimează în calitatea lui de continuator al eforturilor de democratizare după o perioadă în care comuniștii sunt descriși ca „anti-democrați”.

„Noi”-ul, de data această, este românesc. Deși Mihai Ghimpu nu propune niciodată unirea Moldovei cu România, ceea ce arată că președintele a reținut lecțiile perioadei anilor 90 când moldovenii au votat în majoritate împotriva unirii la un referendum pe această temă⁶⁰. Președintele interimar sărbătorește 1 Decembrie și salută re-instalarea

Lupei Capitoline⁶¹ în centrul Chișinăului:

*« Este o onoare pentru mine, dar și o deosebită plăcere, să particip la recepția organizată de Ambasada României în Republica Moldova cu ocazia Zilei Naționale a României. Ziua Națională a României ne prilejuiește ocazia de a exprima alese sentimente și sincere felicitări tuturor cetățenilor români indiferent de locul în care se află. »*⁶²

În niciunul din discursurile lui, președintele nu se prezintă ca un unificator. Președintele insistă asupra identității românești a moldovenilor, vorbește permanent despre „cetățeni”, nu despre „Moldoveni”, dar nu face referiri la minorități în discurs. De fapt, problema minorităților nu este niciodată abordată în discursurile președintelui interimar. Minoritățile sunt menționate într-un singur discurs în care Republica Moldova este prezentată ca un stat cu un trecut etnic românesc, cu un popor românesc, dar un stat care face tot posibilul pentru binele „cetățenilor” în general.

*« Astăzi, în zi de sărbătoare, ne îndreptăm cu cele mai speciale gânduri către toți cei care vorbesc, simt și gândesc românește. A gândi și a vorbi românește nu înseamnă să fii împotriva celor care gândesc și vorbesc rusa, ucraineana, bulgara, armeană etc. Mulțumim, România, că ai fost și ești alături de cetățenii Republicii Moldova. »*⁶³

Așadar, într-un an de zile, Mihai Ghimpu a menționat minoritățile din țară o singură dată.

Concluzii

Continuând analizele propuse de autori precum Stefan Ihrig⁶⁴ și Vladimir Solonari⁶⁵, care au studiat conținutul manualelor școlare de istorie din Republica Moldova, acest articol a avut ca scop investigarea naționalismul în Republica Moldova și procesul discursiv de includere și de excludere a minorităților. Articolul de față demonstrează că în Republica Moldova, în ciuda faptului că moldovenismul a fost prezentat ca fiind compatibil cu un model civic de națiune, ca orice naționalism, acesta arată caracteristici etnice. În acest discurs despre națiunea moldovenească, membrii minorităților sunt considerați de fapt „străini” tolerați.

Președintele Vladimir Voronin folosește permanent, ca strategie, ideea unificării moldovenilor într-o „casă comună” dar, cu toate acestea, există aprecieri în discursul acestuia – unele implicite, altele explicite – care arată că elemente etnice se regăsesc în națiunea moldovenească civică. Națiunea moldovenească este edificată în discurs ca o națiune istoric moldovenească, fără ca minoritățile să aibă vreun rol, fără ca acestea să fie menționate; națiunea moldovenească este construită împotriva unui „Celălalt” care este și el membru al națiunii.

Accentul pus de Vladimir Voronin pe ideea unei națiuni civice pune în evidență, în opinia noastră, intenția acestuia de a fi pe placul electoratului său. Dacă privim elec-

toratul comuniștilor⁶⁶, observăm ca acesta este constituit în primul rând din persoane în vârstă care au fost educați în perioada sovietică, care au participat la al doilea război mondial sau au experiența acelei perioade, care au trăit și ei în „casa comună” din timpul sovietic. În al doilea rând, electoratul este constituit din țărani care n-au acces la informație, și sunt permanent mobilizați, ca și în perioada sovietică, de un discurs comunist, care le-a repetat întotdeauna că sunt Moldoveni, nu Români. În al treilea rând, electoratul este constituit din membrii minorităților ruse, ucrainene și găgăuze, iar acestea nu ar vota niciodată cu un partid care promovează ideea unei națiuni românești explicite. Mihai Ghimpu, președintele interimar, promovează o națiune românească. Observăm că interesul lui nu este acela de a promova uniunea Moldovei cu România. Vorbește despre „cetățeni”, dar problema minorităților nu este niciodată abordată în discursurile lui. Dacă analizăm electoratul partidelor de opoziție, al partidului lui Ghimpu în speță, observăm că acesta este constituit din inteligența urbană și din tineri

care se consideră mai degrabă Români decât Moldoveni. Așadar, se poate spune că națiunea este „politică” în sensul propus de John Breuilly⁶⁷, naționalismul trebuie legat cu „puterea”, adică cu dorința actorilor de a accede sau de a se menține la putere. Și conținutul discursului „națiunii” se adaptează în funcție de contextul în care naționalismul apare.

Mai mult, dacă revenim la rolul minorităților naționale în Republica Moldova, se poate constata că absența generală a minorităților din discursurile politice din Republica Moldova de azi arată că societatea moldovenească și autoritățile ei actuale nu știu să gestioneze moștenirea sociodemografică a istoriei Uniunii Sovietice. Absența minorităților din discursuri, chiar dacă minoritatea rusofonă este într-o poziție destul de favorabilă la nivelul social și economic în Moldova de azi, și chiar dacă aplicarea măsurilor naționale este destul de ambiguă, arată că această societate se dezvoltă în absența a 24 de procente din populația republicii. Pentru că atunci când minoritățile sunt luate în considerare, scopul pare doar electoral.

Note

1. Rogers Brubaker, *Nationalism Reframed. Nationhood and the national question in the New Europe*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996.
2. Wim Van Meurs, *The Bessarabian Question in Communist Historiography. Nationalist and*

Communist Politics and History-Writing, Columbia University Press, New York, 1994, pp. 79-84 ; Charles King, *The Moldovans. Romania, Russia and the Politics of Culture*, Hoover Institution Press, Stanford, 2000, pp. 36-41 ; Iulian Frunțașu, *O istorie etnopolitică a*

- Basarabiei (1812-2002)*, Editura Cartier, Chișinău, 2002, pp. 146-147.
3. Charles King, *op. cit.*, p. 55.
  4. Luke March, „From Moldovanism to Europeanization? Moldova's Communists and Nation Building”, *Nationalities Papers*, Vol. 35, Nr. 4, 2005, p. 601.
  5. Matthew Ciscel, „A separate Moldovan Language? The Sociolinguistics of Moldova's Limba de Stat”, *Nationalities Papers*, Vol. 34, Nr. 5, 2006, pp. 575-597; Gheorghe Moldovanu, *Politică și planificare lingvistică : de la teorie la practică*, Editura ASEM, Chișinău, 2007.
  6. Elizabeth Anderson, „Formarea Patrioților sau a cetățenilor democrați. Predarea istoriei și provocările sistemului educațional pentru cetățenie în Republica Moldova”, în *Stat slab, cetățenie incertă. Studii despre Republica Moldova*, Monica Heintz (coord.), Editura Curtea Veche, București, 2007, pp. 215-230; Steven Roper, „The Politicization of Education: Identity Formation in Moldova and Transnistria”, *Communist and Post-Communist Studies*, Vol. 38, Nr. 4, 2005, pp. 501-514.
  7. Pentru o analiză a acestei politici culturale, vezi Victoria Tcacenco (resp.), *Viziuni de Viitor. Politica culturală a Republicii Moldova de la schimbări la viabilitate*, Editura Arc, Chișinău, 2009.
  8. Aceasta tendință se regăsește de exemplu în lucrarea următoare: Elizabeth Anderson, „Backward, Forward, or Both? Moldovan Teachers' Relationships to the State and Nation”, *European Education*, Vol. 37, Nr. 3, 2005, pp. 53-67.
  9. Printre alții, vezi Dominique Schnapper, *La communauté des citoyens. Sur l'idée moderne de nation*, Gallimard, Paris, 1994; Philip Spencer și Howard Wollman, „Good and Bad Nationalisms : A Critique of Nationalism”, *Journal of Political Ideologies*, Vol. 3, Nr. 3, 1998, pp. 255-274; Bernard Yack, „The Myth of the Civic Nation”, *Critical Review*, Vol. 10, Nr. 2, 1996, pp. 193-211; David Brown, *Contemporary Nationalism. Civic, ethnocultural and multicultural politics*, Routledge, London, 2000.
  10. „Discursul” este definit că o activitate socială creatoare de sens prin intermediul limbajului și altor sisteme simbolice într-o anumită situație. Această definiție este preluată de la Lemke (vezi Ruth Wodak, „Introduction: Discourse Studies – Important Concepts and Terms”, în *Qualitative Discourse Analysis in the Social Sciences*, Ruth Wodak și Michal Krzyzanowski (editori), Palgrave Macmillan, New York, 2008, p. 6).
  11. Antoine Roger, *Les grandes théories du nationalisme*, Armand Colin, Paris, 2001, p. 1.
  12. Philip Spencer și Howard Wollman, *op. cit.*
  13. Rogers Brubaker, *op. cit.*, p. 64.
  14. Will Kymlicka, *Politics in the Vernacular: Nationalism, Multiculturalism and Citizenship*, Oxford University Press, Oxford, 2001; Alain Dieckhoff, „La déconstruction d'une illusion: l'introuvable opposition entre nationalisme politique et nationalisme culturel”, *L'Année sociologique*, Vol. 46, Nr. 1, 1996, pp. 43-55; Daniel Sabbagh, „Nationalisme et multiculturalisme”, *Critique internationale*, Vol. 23, 2004, pp. 113-124.

15. Craig Calhoun, *Nationalism*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1997, pp. 21-22.
16. Umut Ozkirimli, *Theories of Nationalism*, St Martin's Press, New York, 2000.
17. Printre alții, vezi Teun Van Dijk, „Principles of critical discourse analysis”, *Discourse & Society*, Vol. 4, Nr. 2, 1993, pp.249-283; Ruth Wodak și Michael Meyer (eds.), *Methods of Critical Discourse Analysis*, Sage, London, 2001.
18. Ruth Wodak, Rudolf De Cillia, Martin Reisigl și Karin Liebhart, *The Discursive Construction of National Identity*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2009, pp. 8-9.
19. Ruth Wodak, Rudolf De Cillia, Martin Reisigl și Karin Liebhart, *Ibid.*
20. Luke March, *op. cit.*
21. Steven Levitsky și Lucan Way, *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes After the Cold War*, Cambridge University Press, New York, 2010.
22. Lucan Way, „Weak States and Pluralism: The Case of Moldova”, *East European Politics & Societies*, Vol. 17, Nr. 3, 2003, pp. 454-482.
23. Luke March, *op. cit.*
24. Ștefan Ihrig, „Discursul (ne)civic și nemulțumirile exprimate de el”, în *Stat slab, cetățenie incertă. Studii despre Republica Moldova*, Monica Heintz (coord.), Editura Curtea Veche, București, 2007, pp. 191-214.
25. Conform textului de Lege Nr. 546 din 19.12.2003 privind aprobarea Concepției politicii naționale a Republicii Moldova (publicat pe 1 ianuarie 2004 în Monitorul Oficial și promulgat pe 24 decembrie 2003), „Concepția politicii naționale a Republicii Moldova (...) reprezintă totalitatea principiilor, obiectivelor și sarcinilor prioritare privind integrarea și consolidarea poporului multicultural și multilingv al Republicii Moldova prin armonizarea intereselor naționale generale cu interesele tuturor comunităților etnice și lingvistice din țară.”
26. Gheorghe Moldovanu, *op. cit.*
27. Ștefan Ihrig, *op. cit.* ; Steven Roper, *op. cit.*
28. Ștefan Ihrig, *op. cit.*
29. Vasile Stati, *Istoria Moldovei*, Editura Vivar, Chișinău, 2002, p. 368.
30. Vladimir Solonari, „Narrative, Identity, State : History Teaching in Moldova”, *East European Politics & Societies*, Vol. 16, 2002, pp. 414-445.
31. Ștefan Ihrig, *op. cit.*
32. Elizabeth Anderson, „Backward, Forward, or Both?...”.
33. Iulian Frunțașu, *op. cit.*
34. Vladimir Solonari, *op. cit.*
35. De exemplu, conform Barometrelor de Opinie Publică din 2000 și 2001 realizate de Institutul de Politici Publice din Chișinău, PCRM-ul este susținut de 58 % dintre ruși, 63 % dintre ucrainieni, 80 % dintre bulgari, dar de numai 27% dintre moldoveni (vezi Stela Suhan, „Le parti des communistes de la République de Moldavie. Mémoire communiste du communisme et identité politique (2000-2004)”, *Transitions*, Vol. XLV, Nr. 2, 2006, p. 113.
36. Dorin Cimpoeșu, *Restaurația comunistă sovietică în Republica Moldova*, Editura Ars Docendi, București, 2008.
37. După Breuilly, naționalismul este politic în sensul în care trebuie legat de intențiile actorilor politici de a

- ajunge la putere sau de a pastra puterea (vezi John Breuilly, *Nationalism and the State*, The University of Chicago Press, Chicago, 1994).
38. Luke March, *op. cit.*
39. Planul pentru rezolvarea conflictului transnistrian, propus de Dmitrii Kozak, reprezentant al administrației prezidențiale ruse, ce avea în vedere instituirea unui stat federal asimetric, compus din trei entități: Moldova, Transnistria și Găgăuzia. Fiecare entitate ar fi avut un reprezentant în guvernul federal (un prim-ministru din Moldova și doi vice prim-ministri din Găgăuzia și Transnistria) cu dreptul de veto în toate domeniile și fiecare entitate ar fi avut reprezentanți în Senatul federal (13 pentru Moldova (2.4 milioane de cetățeni), 9 pentru Transnistria (400.000 de cetățeni) și 4 pentru Găgăuzia (100.000 de cetățeni). Acest plan a provocat numeroase proteste și demonstrații în Chișinău, critice în legătură cu puterea excesivă acordată autorităților transnistrene și Vladimir Voronin a refuzat să semneze planul în ultimul moment.
40. Matei Cazacu și Nicolas Trifon, *Un Etat en quête de nation. La République de Moldavie*, Non Lieu, Paris, 2010.
41. William Crowther, „Moldova’s Post-Communist Transition: Ambiguous Democracy, Reluctant Reform”, în *The EU and Moldova. On a Fault-line of Europe*, Ann Lewis (editor), The Federal Trust, Londra, 2004, pp. 27-28.
42. Alocuțiunea lui Vladimir Voronin, Președintele Republicii Moldova, în cadrul adunării festive consacrate celei de-a 15-a aniversări a independenței Republicii Moldova (26 august 2006).
43. Alocuțiunea Președintelui Republicii Moldova, Vladimir Voronin, consacrată celei de-a 10-a aniversări a Independenței Republicii Moldova (27 august 2001).
44. Alocuțiunea lui Vladimir Voronin, Președintele Republicii Moldova, cu ocazia inaugurării monumentului lui Bogdan I Întemeietorul Moldovei, depunerii Jurământului ofițerului de informații și securitate de către audienții Institutului Național de Informații și Securitate „Bogdan I Întemeietorul” și înmînării Drapelului de luptă INIS (8 septembrie 2009).
45. Discurs de investiție al Președintelui Republicii Moldova, Vladimir Voronin (4 aprilie 2001).
46. Alocuțiunea Președintelui Republicii Moldova, Vladimir Voronin, consacrată celei de-a 10-a aniversări a Independenței Republicii Moldova (27 august 2001).
47. Alocuțiunea Președintelui Republicii Moldova, Vladimir Voronin, consacrată celei de-a 10-a aniversări a Independenței Republicii Moldova (27 august 2001).
48. Alocuțiunea lui Vladimir Voronin, Președintele Republicii Moldova, cu prilejul Zilei Republicii (27 august 2004).
49. Alocuțiunea lui Vladimir Voronin, Președintele Republicii Moldova, la recepția oferită cu prilejul aniversării a 18-a a Independenței Republicii Moldova (27 August 2009).
50. Alocuțiunea lui Vladimir Voronin, Președintele Republicii Moldova, rostită la Congresul I al persoanelor originare din Republica Moldova,

- domiciliate peste hotare (8 octombrie 2004).
51. Alocuțiunea lui Vladimir Voronin, Președintele Republicii Moldova, rostită la Conferința Internațională „10 ani ai U.T.A. Găgăuzia și unitatea poporului Republicii Moldova” (22 decembrie 2004).
  52. Alocuțiunea lui Vladimir Voronin, Președintele Republicii Moldova, rostită la Conferința Internațională „10 ani ai U.T.A. Găgăuzia și unitatea poporului Republicii Moldova” (22 decembrie 2004).
  53. Discurs de învestitură al Președintelui Republicii Moldova, Vladimir Voronin (7 aprilie 2005).
  54. Discurs de învestitură al Președintelui Republicii Moldova, Vladimir Voronin (7 aprilie 2005).
  55. Discursul Președintelui Republicii Moldova, Vladimir Voronin, rostit la deschiderea Zilelor scrisului și culturii slave (19 mai 2008).
  56. Alocuțiunea lui Vladimir Voronin, Președintele Republicii Moldova, rostită la Congresul I al persoanelor originare din Republica Moldova, domiciliate peste hotare (8 octombrie 2004).
  57. Alocuțiunea Președintelui Vladimir Voronin cu ocazia aniversării a 64-a a eliberării Moldovei de sub ocupația fascistă (24 august 2008).
  58. Discursul Președintelui Republicii Moldova, Vladimir Voronin, la inaugurarea Complexului memorial „Capul de pod Șerpeni” (22 august 2004).
  59. Discursul Președintelui Republicii Moldova, Vladimir Voronin, la inaugurarea Complexului memorial „Capul de pod Șerpeni” (22 august 2004).
  60. Cuvântarea lui Vladimir Voronin, Președintele Republicii Moldova, la mitingul consacrat aniversării a 59 de ani de la Marea Victorie (9 mai 2004)
  61. Alocuțiunea lui Vladimir Voronin, Președintele Republicii Moldova, cu prilejul împlinirii a 58 de ani de la Marea Victorie (9 Mai 2003).
  62. Alocuțiunea lui Vladimir Voronin, Președintele Republicii Moldova, la mitingul consacrat Zilei Victoriei și a Comemorării Eroilor Căzuți pentru Independența Patriei (9 mai 2008).
  63. Referendum organizat la nivel național în martie 1994 în care a fost pusă întrebarea următoare : „Sunteți pentru ca Republica Moldova să se dezvolte ca un stat independent și unitar, în frontierele recunoscute în ziua proclamării suveranității Moldovei (23.06.1990), să promoveze o politică de neutralitate și să mențină relații economice reciproc avantajoase cu toate țările lumii și să garanteze cetățenilor săi drepturi egale, în conformitate cu normele dreptului internațional?”. 75% dintre votanți și 95% dintre „etnici moldoveni” au răspuns „Da”.
  64. Matei Cazacu și Nicolas Trifon, *op. cit.*, pp. 81-82.
  65. „Lupa capitolina” din Chișinău a fost oferită de orașul Roma în 1921, pentru a celebra originea romană a Basarabiei, parte integrantă atunci a României Mari. Monumentul este eliminat în timpurile sovietice. La independență, Liga Culturală pentru Unitatea românilor oferă orașului o nouă lupoaică. Totuși, în 2005, Ministrul al Culturii, membru al PCR-ului, Artur Cozma, decide scoaterea statuii de pe soclu pentru că prezenta fisuri. Ministrul a explicat apoi că autoritățile se confruntă cu o dilemă: renovarea

- statuui sau construirea alteia. Dilema a durat timp de patru ani, până când partidul de guvernare s-a schimbat. În data de 1 decembrie 2009, Ziua Națională a României, o nouă copie este instalată, de către noul Ministru al Culturii, Boris Focșa.
66. 1 Decembrie 2009, Discursul Președintelui interimar al Republicii Moldova, Mihai Ghimpu, cu ocazia Zilei Naționale a României (1 decembrie 2009).
  67. 1 Decembrie 2009, Discursul Președintelui interimar al Republicii Moldova, Mihai Ghimpu, cu ocazia Zilei Naționale a României (1 decembrie 2009).
  68. Ștefan Ișrig, *op. cit.*
  69. Vladimir Solonari, *op. cit.*
  70. De exemplu, conform rezultatelor unui sondaj exit-poll realizat de IMAS Inc. după alegerile parlamentare din martie 2005, au votat cu „comuniștii” 44% din populația rurală și 36 % din populația urbană, 63 % dintre cei peste 60 de ani, 44 % dintre cei între 44 și 59 ani, 35 % dintre cei între 30 și 44 ani și 25 % dintre cei între 18 și 29 ani, 43 % dintre cei care au studiat până la 14 ani, 30 % dintre cei care au absolvit învățământul secundar și 29 % dintre cei care au absolvit studii superioare, 39 % dintre moldoveni, 51 % dintre ruși și 59 % dintre ucraineni. Rezultatele unui barometru socio-politic realizat de același institut de sondare în noiembrie 2009 arată același tip de distribuție socio-logică atunci când observăm care grupuri din populație au cea mai mare încredere în PCRM.
  71. John Breuilly, *op. cit.*

Bibliografie

- Anderson, Elizabeth, „Backward, Forward, or Both? Moldovan Teachers' Relationships to the State and Nation”, *European Education*, Vol. 37, Nr. 3, 2005, pp. 53-67.
- Anderson, Elizabeth, „Formarea Patrioților sau a cetățenilor democrați. Predarea istoriei și provocările sistemului educațional pentru cetățenie în Republica Moldova”, în *Stat slab, cetățenie incertă. Studii despre Republica Moldova*, Monica Heintz (coord.), Editura Curtea Veche, București, 2007, pp. 215-230.
- Breuilly, John, *Nationalism and the State*, The University of Chicago Press, Chicago, 1994.
- Brown, David, *Contemporary Nationalism. Civic, ethnocultural and multicultural politics*, Routledge, London, 2000.
- Brubaker, Rogers, *Nationalism Reframed. Nationhood and the national question in the New Europe*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996.
- Calhoun, Craig, *Nationalism*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1997.
- Cazacu, Matei și Nicolas TRIFON, *Un Etat en quête de nation. La République de Moldavie*, Non Lieu, Paris, 2010.
- Cimpoeșu, Dorin, *Restaurația comunistă sovietică în Republica Moldova*, Editura Ars Docendi, București, 2008.
- Ciscel, Matthew, „A separate Moldovan Language ? The Sociolinguistics of

- Moldova's Limba de Stat", *Nationalities Papers*, Vol. 34, Nr. 5, 2006, pp. 575-597.
- Crowther, William, „Moldova's Post-Communist Transition: Ambiguous Democracy, Reluctant Reform”, în *The EU and Moldova. On a Fault-line of Europe*, Ann LEWIS (editor), The Federal Trust, Londra, 2004, pp. 27-28.
- Dieckhoff, Alain, „La déconstruction d'une illusion: l'introuvable opposition entre nationalisme politique et nationalisme culturel”, *L'Année sociologique*, Vol. 46, Nr. 1, 1996, pp. 43-55.
- Fruntașu, Iulian, *O istorie etnopolitică a Basarabiei (1812-2002)*, Editura Cartier, Chișinău, 2002.
- Ihrig, Stefan, „Discursul (ne)civic și nemulțumirile exprimate de el”, în *Stat slab, cetățenie incertă. Studii despre Republica Moldova*, Monica HEINTZ (coord.), Editura Curtea Veche, București, 2007, pp. 191-214.
- King, Charles, *The Moldovans. Romania, Russia and the Politics of Culture*, Hoover Institution Press, Stanford, 2000.
- Kymlicka, Will, *Politics in the Vernacular: Nationalism, Multiculturalism and Citizenship*, Oxford University Press, Oxford, 2001.
- Levitsky, Steven și Lucan WAY, *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes After the Cold War*, Cambridge University Press, New York, 2010.
- March, Luke, „From Moldovanism to Europeanization? Moldova's Communists and Nation Building”, *Nationalities Papers*, Vol. 35, Nr. 4, 2005, pp. 601-326.
- Moldovanu, Gheorghe, *Politică și planificare lingvistică : de la teorie la practică*, Editura ASEM, Chișinău, 2007.
- Ozkirimli, Umut, *Theories of Nationalism*, St Martin's Press, New York, 2000.
- Roger, Antoine, *Les grandes théories du nationalisme*, Armand Colin, Paris, 2001.
- Roper, Steven, „The Politicization of Education: Identity Formation in Moldova and Transnistria”, *Communist and Post-Communist Studies*, Vol. 38, Nr. 4, 2005, pp. 501-514.
- Sabbagh, Daniel, „Nationalisme et multiculturalisme”, *Critique internationale*, Vol. 23, 2004, pp. 113-124.
- Schnapper, Dominique, *La communauté des citoyens. Sur l'idée moderne de nation*, Gallimard, Paris, 1994.
- Solonari, Vladimir, „Narrative, Identity, State : History Teaching in Moldova”, *East European Politics & Societies*, Vol. 16, 2002, pp. 414-445.
- Spencer, Philip și Howard WOLLMAN, „Good and Bad Nationalisms: A Critique of Nationalism”, *Journal of Political Ideologies*, Vol. 3, Nr. 3, 1998, pp. 255-274.
- Stati, Vasile, *Istoria Moldovei*, Editura Vivar, Chișinău, 2002.
- Suhan, Stela, „Le parti des communistes de la République de Moldavie. Mémoire communiste du communisme et identité politique (2000-2004)”, *Transitions*, Vol. XLV, Nr. 2, 2006.
- Tcacenco, Victoria (resp.), *Viziuni de Viitor. Politica culturală a Republicii Moldova de la schimbări la viabilitate*, Editura Arc, Chișinău, 2009.
- Van Dijk, Teun, „Principles of critical discourse analysis”, *Discourse &*

- Society*, Vol. 4, Nr. 2, 1993, pp.249-283.
- Van Meurs, Wim, *The Bessarabian Question in Communist Historiography. Nationalist and Communist Politics and History-Writing*, Columbia University Press, New York, 1994.
- Way, Lucan, „Weak States and Pluralism: The Case of Moldova”, *East European Politics & Societies*, Vol. 17, Nr. 3, 2003, pp. 454-482.
- Wodak, Ruth și Michael Meyer (editori), *Methods of Critical Discourse Analysis*, Sage, London, 2001.
- Wodak, Ruth, „Introduction: Discourse Studies – Important Concepts and Terms”, în *Qualitative Discourse Analysis in the Social Sciences*, Ruth Wodak și Michal Krzyzanowski (editori), Palgrave Macmillan, New York, 2008.
- Wodak, Ruth, Rudolf De Cillia, Martin Reisigl și Karin Liebhart, *The Discursive Construction of National Identity*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2009.
- Yack, Bernard, „The Myth of the Civic Nation”, *Critical Review*, Vol. 10, Nr. 2, 1996, pp. 193-211.